

Dalmatinski episkopat i Prvi svjetski rat*

ANTE GVERIĆ

Državni arhiv u Zadru

Zadar, Hrvatska

agveric977@gmail.com

Na temelju arhivskih izvora i onodobnoga tiska u radu se prikazuje djelovanje dalmatinskih biskupa u vrijeme Prvoga svjetskog rata pod vidikom njihova odnosa prema Habsburškoj Monarhiji i njezinu ratnom angažmanu. Prikazuje se humanitarni i karitativni doprinos Crkve u Dalmaciji društvu zahvaćenom ratnim nedaćama, kao i njezina uloga potpore Monarhiji i caru iskazana u raznim vjerskim obredima čiji je cilj – osim vjerskih nakana – bilo podizanje ratnoga morala te beskompromisno iskazivanje lojalnosti vlastima.

U kontekstu političkih gibanja posljednje dvije godine rata (od Svibanjske deklaracije 1917. do kraja rata) analiziraju se stavovi svećenstva i dalmatinskih biskupa prema političkim pitanjima, gdje se uočavaju znatna razmimoilaženja. Propast Austro-Ugarske Monarhije značit će promjenu političkih stavova većine dalmatinskih biskupa.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat; Austro-Ugarska Monarhija; Dalmacija; dalmatinski biskupi; vjerski obredi; lojalnost vlastima

Uvod

Crkveni ustroj u Dalmaciji u vrijeme Prvoga svjetskog rata rezultat je sveobuhvatnoga i sustavnoga civilnog i crkvenog preustroja koji je proveden na početku tzv. druge austrijske uprave u Dalmaciji (1813./14. – 1918.). Bulom *Locum beati Petri* pape Lava XII. iz 1828. potpuno je promijenjena slika stare dalmatinske crkvene uprave. Osim niza malih biskupija ukinuta su i metropolitanska prava Splitskoj i Dubrovačkoj nadbiskupiji, koje su se kao sufraganske podložile novoosnovanoj metropoliji u Zadru. Osim njih u sastav nove metropolije ušle su Kotorska, Hvarska, Šibenska i Krčka biskupija.¹

* Ovaj rad dijelom je nastao u okviru projekta Hrvatske zaklade za znanost br. 7822 *Raspad Habsburške Monarhije i transformacije na istočnojadranskom prostoru (1917. – 1923.)*. Rezultati istraživanja prikazani su na znanstvenome skupu *Konac Velikoga rata* u Hrvatskom državnom arhivu 29. i 30. studenog 2018.

¹ O preuređenju crkvene uprave u Dalmaciji i buli *Locum beati Petri* više vidi u: KAPITANOVIĆ, „Dokidanje biskupija na hrvatskoj obali 1828.”; KOVAČIĆ, „Zadarska nadbiskupija u

Pred Prvi svjetski rat dalmatinskim su biskupijama upravljali redom domaći biskupi hrvatskoga etničkog podrijetla.

Na zadarskoj nadbiskupskoj i ujedno metropolitanskoj stolici bio je Vinko Pulišić, dotadašnji šibenski biskup (1903. – 1910.).² Ustoličen je 1910. nakon što su njegova prethodnika Matu Dujma Dvornika³ zbog niza propusta u upravljanju biskupijom najviše crkvene i državne vlasti (osobno sam papa Pio X. i car Franjo Josip!) prisilile da preda ostavku i povuče se u mirovinu.⁴ Među ostalim, Dvornik nije htio u potpunosti provesti dekret Kongregacije obreda iz prosinca 1906., koji je ograničavao upotrebu staroslavenskoga jezika u liturgiji, a afirmirao latinski kao liturgijski jezik.⁵ Koliko su politički i unutarcrkveni problemi uzrokovani pitanjem glagoljice bili ozbiljni, i time visoku službu metropolita i zadarskoga nadbiskupa činili nepoželjnom, svjedoči Pulišićev uvjet papi Piju X. da će službu prihvatiti samo ako Sveta Stolica ne bude inzistirala na provođenju dekreta o uporabi staroslavenskoga jezika u liturgiji.⁶

---

preustroju dalmatinskih biskupija”; ĆOSIĆ, „Crkveni preustroj i državna uprava u Dalmaciji 1828. godine”. Zasad jedini cjeloviti prijevod bule na hrvatski jezik u: JURISIĆ, „Bula pape Lava XII *Mjesto bl. Petra*”, 101-127. – Krčka biskupija pripala je novoformiranoj Zadarskoj metropoliji privremeno dok se nije odredilo metropolitansko sjedište za biskupije Austrijskoga primorja, nakon čega je potpala pod metropoliju u Gorici.

² Vinko Pulišić (Olib, 1853. – Olib, 1936.) pučku školu završio je u Preku, a gimnaziju u Zadru, gdje je bio pitomac sjemeništa Zmajević. U Zadru je završio teologiju, a doktorirao je na bečkom Augustinianumu. Po povratku u Zadar kratko je bio župnik na Malome Ižu, a potom duhovnik u zadarskoj Bogosloviji, gdje je predavao nekoliko predmeta. Godine 1903. imenovan je šibenskim biskupom, a 1910. zadarskim nadbiskupom. Pulišić se teško nosio s novim političkim i društvenim okolnostima u nacionalno podijeljenom Zadru nakon Prvoga svjetskog rata za vrijeme talijanske okupacije, zbog čega je više puta molio Papu i Državno tajništvo Svete Stolice razrješenje od službe. Nakon provedbe Rapalskoga ugovora papa Benedikt XV. u siječnju 1922. prihvaća njegovu ostavku. Pulišić tada napušta Zadar i odlazi na rodni Olib. Više vidi u: BRALIĆ, „Vinko Pulišić”; GVERIĆ, „Crkva i politika kroz službu zadarskog nadbiskupa Vinka Pulišića”, 16, 17.

³ Mate Dujam Dvornik (Split, 1847. – Carigrad, 1914.) osnovnu školu i gimnaziju završio je u Splitu, a teologiju je studirao u Zadru i Beču (na Augustinianumu). Zaređen je za svećenika 1869. godine. Zadarski nadbiskup Pietro Doimo Maupas imenovao ga je 1870. suplantom, a 1872. i pravim profesorom biblijskih znanosti Staroga zavjeta i orijentalnih jezika na Centralnom bogoslovnom sjemeništu u Zadru, gdje je ostao do 1884. godine. Tada je napustio profesorsko mjesto i imenovan je kanonikom stolne crkve u rodnom Splitu. Istodobno je imenovan i ravnateljem dijecezanskoga sjemeništa. Godine 1901. imenovan je zadarskim nadbiskupom. Nakon odreknuća na službu zadarskoga nadbiskupa i metropolita Dalmacije umirovljen je i nastanio se u Sušaku. Na hodočašću u Svetu zemlju u srpnju 1914. doživio je srčani udar te umire 14. srpnja 1914. u austrijskoj bolnici u Carigradu. Pokopan je u crkvi Sv. Duha u tamošnjoj biskupskoj grobnici. Više vidi u: *Folium Dioecesanum Curiae archiepiscopalis Jadrensis et Curiae episcopalis Sibenicensis* (Zadar; dalje: *Folium Dioecesanum*), br. 8/1914.

⁴ GVERIĆ, „Crkva i politika kroz službu zadarskog nadbiskupa Vinka Pulišića”, 76-80.

⁵ U Povijesnom arhivu Državnoga tajništva Svete Stolice (Archivio Storico Segreteria di Stato), u fondu Affari Ecclesiastici Straordinari (Austro-Ungheria, 1905), nalazi se obilna dokumentacija o konferenciji biskupa Goričke, Zadarske i Zagrebačke metropolije u Rimu u svibnju 1905., nakon koje je Kongregacija obreda izdala sporni dekret.

⁶ HR-AZDN-16/1, Presidijalni i povjerljivi spisi, Urudžbeni zapisnik, br. 1 (1910.).

Vjerojatno jedini dalmatinski biskup koji je tada imao otvorenih aspiracija na službu zadarskoga nadbiskupa bio je zadarski pomoćni biskup Giovanni Borzatti, koji zbog svojih radikalnih protuhrvatskih stajališta u tom trenutku nije bio odgovarajući kandidat ni Beča ni Svete Stolice. U takvim okolnostima upravo je Pulišić bio najpogodnija osoba za najvišu crkvenu službu u Dalmaciji u turbulentnim političkim prilikama pred Prvi svjetski rat. Potpuno podržavajući državnu politiku, nenaklono je gledao na sve političke pokrete u Dalmaciji koji su, afirmirajući ideje nacionalne integracije, mogli destabilizirati ustaljeni politički okvir i u konačnici podrivati opstojnost Monarhije.

Šibenskom biskupijom od početka 1912. upravljao je Luka Pappafava⁷ nakon što je ujesen 1910. Pulišićevim odlaskom na službu zadarskoga nadbiskupa ta biskupska stolica ostala ispražnjena. Pri preuzimanju službe Pappafava je u više navrata izrazio svoje zahvale i poštovanje caru „čijom zaslugom Crkva uživa slobodu”⁸ ali je pritom istaknuo i mjesne općinske vlasti (hrvatske), koje „toplom rodoljubljem” upravljaju Šibenikom.⁹ Za razliku od Pulišića, Pappafava je, zadržavajući dužno poštovanje prema caru, sa simpatijama podržavao hrvatske političke snage u borbi za nacionalnu integraciju. Pappafava je 1918. imenovan hvarskim biskupom nakon smrti biskupa Jordana Zaninovića (1917.), čime je stolica šibenskoga biskupa zbog nestabilnih poratnih političkih okolnosti ostala ispražnjena sve do 1922. godine. Zaninović je bio dominikanac¹⁰ koji je Hvarskom biskupijom upravljao od 1903. godine. Predbacivan mu je nedostatak angažmana u političkim borbama (prije imenovanja za biskupa), što je on pravdao svojim redovničkim pozivom, koji nije spojiv s političkim djelovanjem, te svojom naravi, koja zazire od nesloge i sukoba.¹¹ Ipak, u prilog njegovim narodnim osjećajima ide i činjenica da je bio prvi hvarski biskup koji na pontifikalnim misama nije propovijedao na talijanskom nego na hrvatskom jeziku.¹²

⁷ Luka Pappafava (Hvar, 1851. – Hvar, 1925.) studirao je teologiju u Zadru. Godine 1874. zaređen je za svećenika Hvarske biskupije. Prvih pet godina službe proveo je kao svećenik u hvarskoj katedrali i upravitelj privatne gimnazije za svećeničke kandidate. Od 1879. zamjenik, a od 1883. župnik u Supetru, gdje je 1911. dočekaio imenovanje za šibenskoga biskupa. Godine 1918. imenovan je hvarskim biskupom nakon smrti biskupa Jordana Zaninovića. Više vidi u: BRACANOVIĆ, „Luka Pappafava”, 145-154.

⁸ Biskupski arhiv u Šibeniku, Šibenska biskupija, biskupska kurija, Prvo Pastirsko pismo Luke Pappafave, 1912.

⁹ „Svečanost posvete i ustoličenja presv. biskupa”, *Hrvatska rieč* (Šibenik), 14. 2. 1912.

¹⁰ Jordan Zaninović (Stari Grad, 1840. – Hvar, 1917.) gimnaziju je završio u Splitu i 1856. pristupio dominikanskom redu. Studije je završio u Rimu. Za svećenika je zaređen 1862. godine. Od 1863. do 1903. djeluje u samostanu sv. Katarine u Splitu, obnašajući niz službi u svojem redu, školstvu i pastoralu. Godine 1903. imenovan je hvarskim biskupom. Zaredio ga je zadarski nadbiskup Mate Dujam Dvornik. Pokopan je u hvarskoj katedrali. Više vidi u: BRACANOVIĆ, „Hvarski biskup Jordan Zaninović”, 169-180.

¹¹ *Isto*, 178.

¹² *Isto*.

Splitskom i makarskom biskupijom od 1911. do 1917. upravljao je Antun Gjivoje.¹³ U javnom djelovanju nije skrivao svoje hrvatsko opredjeljenje.¹⁴ Bio je u dobrim odnosima s dalmatinskim namjesnikom Dubrovčaninom Nikom Nardellijem (1906. – 1911.), čijim je zaslugama vjerojatno bio predložen kao Vladin kandidat za šibenskoga biskupa nakon Pulišićeva odlaska. Međutim, tom prilikom Sveta Stolica dobila je o njemu mišljenje kao o politikantu i vatretnom poborniku glagoljice.¹⁵

Nakon Gjivojine smrti 1917. upravu Splitskom biskupijom u ljeto 1918. preuzima Juraj Carić,¹⁶ splitski pomoćni biskup i generalni vikar za Makarsku biskupiju, koji je na tu službu postavljen 1906. godine.¹⁷ Iako je biskupijom upravljao samo dvije i pol godine, Carić je svojim političkim angažmanom nakon rata uvelike nadmašio sve dalmatinske biskupe. Bez sumnje pod utjecajem svojega ujaka Jurja Biankinija, istaknutoga političara, izdavača i urednika *Narodnoga lista*, Carić je bio izraziti zagovornik jugoslavenskoga ujedinjenja i negiranja prava Italije na naše krajeve, za što se zauzimao i na Pariškoj mirovnoj konferenciji.¹⁸

¹³ Antun Gjivoje (Lastovo, 1851. – Split, 1917.) isusovačku gimnaziju završio je u Dubrovniku, studirao je teologiju u Zadru, a više bogoslovne nauke u Beču, gdje je na Augustinianumu postigao doktorat iz teologije. Za svećenika je zaređen 1875. godine. Po povratku iz Beča najprije je bio profesor u dubrovačkom sjemeništu, a zatim je od 1884. do 1911. predavao na zadarskoj Bogosloviji, gdje je obnašao službu vicerektora, ekonoma i ravnatelja. Bio je i ravnatelj sjemeništa Zmajević (1893. – 1894.). Biskupski red primio je u Rimu 8. listopada 1911. i ustoličen je u Splitu za splitsko-makarskoga biskupa 29. listopada iste godine. Više vidi u: *List biskupije Splitske i Makarske* (Split), br. 3 i 4/1917.

¹⁴ „† Biskup d.r. Antun Gjivoje”, *Narodni list* (Zadar), 28. 2. 1917.

¹⁵ ASV, Nomine vescovi, fasc. 20/2, f. 489, Državni tajnik Merry Del Val nunciju u Beču Belmonteu, 24. ožujka 1909.

¹⁶ Juraj Carić (Svirče, 1867. – Split, 1921.) gimnaziju je započeo privatno u Starome Gradu, a dovršio u Splitu. Bogosloviju je završio u Zadru. Za svećenika je zaređen 1889. godine. Teološku izobrazbu nastavio je na bečkome Augustinianumu. Od 1892. djeluje u Zadru, najprije kao kateheta, a ubrzo i kao profesor u Centralnom bogoslovnom sjemeništu. Od 1902. do 1906. obnašao je i službu rektora sjemeništa Zmajević. Godine 1906. postaje pomoćni splitski biskup i generalni vikar za Makarsku biskupiju. U ožujku 1918. imenovan je splitsko-makarskim biskupom kao nasljednik biskupa Gjivoje. Više vidi u: *List biskupije Splitske i Makarske*, br. 4, 5, 6 i 7/1921. i HULJEV, *Crkva sv. Magdalene i biskup Juraj Carić*, 25-41.

¹⁷ Osim Carića, Splitska biskupija imala je od 1904. za pomoćnoga biskupa Vincencija Palunka (Šipanska Luka, 1842. – Split, 1921.). Gimnaziju je završio u Dubrovniku, teologiju studirao u Rimu i Dubrovniku, za dubrovačkoga svećenika zaređen je 1867. godine. Kako je tada Trebinjskom biskupijom upravljao dubrovački biskup, prve četiri godine bio je župnik u Majkovu i Ravnom, odakle je 1871. morao pobjeći pred turskim zaptijama. Zatim je tijekom dvadeset godina bio kateheta na gimnaziji u Dubrovniku, gdje je uz vjeronauk predavao matematiku, zemljopis, povijest, hrvatski i talijanski. Imenovan je kanonikom u Sarajevu 1899., gdje je bio i ravnatelj nadbiskupskoga sirotišta. Za pomoćnoga biskupa splitskog zaređen je u Sarajevu 1904. godine. Ujedno je imenovan prepozitom splitskoga kaptola. Generalni vikar u vrijeme biskupa Nakića, Gjivoje i Carića. Bio je ravnatelj Biskupskoga sjemeništa od 1906. do 1908. (Vrhbosanska nadbiskupija, Prvostolni kaptol).

¹⁸ O političkom angažmanu biskupa Carića više vidi u: ŽIVOJINOVIĆ, „Splitski biskup dr. Juraj Carić”; ŽIVOJINOVIĆ, *Vatikan, Srbija i stvaranje jugoslovenske države*.

Dubrovačku biskupiju od 1894. do 1928. vodio je Josip Marčelić.¹⁹ U vrijeme najžešćih borbi oko glagoljice Marčelić je uvijek branio pravo njezine uporabe u liturgiji. Na biskupskoj konferenciji u Zadru 1907. zauzimao se za to da dalmatinski biskupi predoče Svetoj Stolici sve poteškoće oko nemogućnosti provedbe dekreta koji su ograničavali pravo korištenja staroslavenskoga jezika u liturgiji.²⁰ Izvan crkvenih redova bio je hvaljen kao biskup koji je cijeloga života bio nacionalno osviješten te spreman poduprijeti svaki nacionalni pokret.²¹

Dugogodišnji kotorski biskup u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Jugoslavije bio je Frane Uccelini.²² Biskupiju je preuzeo 1894. od Josipa Marčelića, koji je tada imenovan dubrovačkim biskupom. Njome je upravljao 43 godine – do smrti 1937. godine. Bio je nepokolebljivi branitelj glagoljskoga bogoslužja i pristaša hrvatske nacionalne integracije i jugoslavenskoga ujedinjenja. Za vrijeme službe u Zadru družio se s Mihovилоm Pavlinovićem i Mihom Klaićem. U zadarskim novinama polemizirao je s političkim protivnicima autonomističkoga usmjerenja, zbog čega se zamjerio ondašnjem zadarskom nadbiskupu Pietru Doimu Maupasu i pokrajinskim vlastima. Svoj prijevod Danteova djela *La Divina commedia* (u njegovu prijevodu: *Divna gluma*, 1909.) posvetio je „Slozi i ljubavi Hrvata i Srba – jednokrvne istojezične braće”,²³ što također govori o njegovim političkim nazorima pred Prvi svjetski rat.

Dalmatinski biskupi i Sarajevski atentat i prve ratne operacije

U vrijeme balkanskih ratova, kada se i u Dalmaciji pojavljuju izražena politička gibanja u pravcu podržavanja protudržavne politike, bečki je dvor računao na pomoć Katoličke crkve, koja je imala veliki utjecaj u narodu. I to ponajprije na episkopat, koji je čvrsto i beskompromisno podupirao državnu politiku, za razliku od znatnoga broja pripadnika nižega svećenstva, koje je nošeno politikom dalmatinskih pravaša zagovaralo ideju ujedinjenja hrvatskih

¹⁹ Josip Marčelić (Preko, 1847. – Dubrovnik, 1928.) gimnaziju i teologiju završio je u Zadru. Na Augustinianumu u Beču postigao je doktorat iz teologije. Godine 1873. u Centralnom bogoslovnom sjemeništu u Zadru postaje profesor Novoga zavjeta, a poslije crkvenoga prava i povijesti. Na službi rektora Bogoslovije 1893. zateklo ga je imenovanje za naslovnoga biskupa tanskog. Potom preuzima službu kotorskoga biskupa, no ubrzo je (1894.) imenovan dubrovačkim biskupom. Pokrenuo je *List Dubrovačke biskupije*. Pokopan je u rodnome Preku. Više vidi u: *List dubrovačke biskupije* (Dubrovnik), br. 8-9/1928.

²⁰ Arhiv Zadarske nadbiskupije, Svežanj „Dopisivanje biskupa D. Dvornika sa biskupima i općinama u Dalmaciji u vezi glagoljice od 1900. do 1910.g. Zapisnik konferencija dalmatinskih biskupa”.

²¹ „† biskup Josip Marčelić”, *Novo doba* (Split), 1. 9. 1928.

²² Frano Uccelini (Lopud, 1847. – Lopud, 1937.) gimnaziju je završio u Dubrovniku, a teologiju na zadarskoj Bogosloviji, gdje je poslije bio profesor i rektor. Biskupom kotorskim imenovan je 1894. godine. Biskupsku službu obnašao je do smrti 1937. godine. Više vidi u: *List dubrovačke biskupije*, br. 6/1937.

²³ „Biskup Frano Učelini Tice”, *Jadranski dnevnik* (Split), 18. 5. 1934.

zemalja. Tako je u studenome 1913. dalmatinski namjesnik Mario Attems povjerljivo obavijestio Pulišića da je Ratno ministarstvo u dogovoru s Ministarstvom zemaljske obrane izdalo zapovijed vojnim zapovjedništvima da prilikom polaganja domobranskih zakletvi mjesni župnici „spomenu ne samo važnost i svetost zakletve već da pri tome prave predmetom propovijedi i važnost vojne sile, opakost antidinastičnih i antimilitarističkih pokreta i. t. d. te da pri tome povjerljivo uplivišu ne samo na novake nego i na prisutno općinstvo”.²⁴ Pulišić je potom uputio svećenstvu pismo u kojem ih poziva da u narodu potiču osjećaje odanosti caru i domovini.²⁵

Ubojstvo prijestolonasljednika Franje Ferdinanda i objava rata Srbiji s jedne će strane označiti završetak ustaljena i relativno mirna dugogodišnjega razdoblja djelovanja Katoličke crkve unutar Habsburške Monarhije, a s druge strane početak kraja toga razdoblja bit će obilježen mukotrpnim četverogodišnjim ratom tijekom kojega će Crkva imati vrlo važnu ulogu u društvenom životu: od održavanja raznih crkvenih obreda koji su se priređivali u čast cara i carske obitelji do organiziranja humanitarnih i karitativnih akcija.

Na vijest o ubojstvu prijestolonasljedničkoga para svi su dalmatinski biskupi uputili župnicima okružnicu kojom određuju održavanje misa zadušnica te prigodnu zvonjavu kao vijest o smrti i žaljenju za pokojnicima. Zadarski je nadbiskup svečanu zadušnicu održao 4. srpnja u 9 sati u crkvi sv. Šime, na koju je pozvao predstavnike pokrajinskih, kotarskih i općinskih vlasti, predstavnike raznih društava i vojske. Po običaju, u sredini crkve bio je podignut veliki ukrašeni katafalk u čast pokojnika. Nakon obreda vojska je pred crkvom ispaljivala počasne hice, a topovski plotuni ispaljivani su i s gradskih zidina. Po gradu su bili istaknuti hrvatski i talijanski epigrafi s crnim zastavama. Prethodnoga dana na zadušnicama za školsku djecu njihovi su vjeroučitelji u propovijedi govorili „o vrlinama uzvišenih pokojnika”.²⁶ Pulišić je rektorima gradskih crkava i samostanu sv. Mihovila naredio da uoči zadušnice zvone najvećim zvonom u 1 sat po ponoći u trajanju od pola sata te sutradan u podne. Katedralna zvona najavljivala su zadušnicu u 7, 8 i 9 sati.²⁷ Zadušnice su održane i u svakoj župi Zadarske nadbiskupije prema uputama iz okružnice koju je Pulišić uputio svećenstvu.²⁸

I ostali su biskupi odredili održavanje istih vjerskih obreda s većim ili manjim intenzitetom. Šibenski biskup Luka Pappafava naredio je održavanje zadušnica u svim župama svoje biskupije te sam održao zadušnicu na koju je pozvao predstavnike Kotarskoga poglavarstva i vojnoga zapovjedništva.²⁹ Za

²⁴ HR-AZDN-16/2-OSZN, br. 4009, 20. studenog 1913.

²⁵ *Isto*, 2. prosinca 1913.

²⁶ „Zadušnice”, *Narodni list*, 4. 7. 1918.

²⁷ HR-AZDN-16/2-OSZN, br. 1225, 1234, 2. i 3. srpnja 1918.

²⁸ „Okružnica”, *Folium Dioecesanum*, br. 7/1914.

²⁹ Biskupski arhiv u Šibeniku, Šibenska biskupija, biskupska kurija, Dopis župnim uredima od 30. lipnja 1914.; Poziv Kotarskom poglavarstvu i Okružnom zapovjedništvu od 4. srpnja 1914.

razliku od Pappafave, koji nije učinio više nego što je trebalo, splitski biskup Antun Gjivoje, osim što je odredio održavanje misa zadušnica, zatražio je da se tri dana uzastopce za pokojnike zvonu „mrtvačkim zvonom”. Caru je uputio brzojav sućuti izražavajući „čuvstva najživljeg žaljenja”, a na svečanoj zadušnici u katedrali pjevana je *Cesarevka*. Kada je kraj Splita prolazio brod s tijelima Ferdinanda i Sofije, zvonila su zvona svih gradskih crkava, a Gjivoje je s obale sa svećenstvom, vlastima i pukom uputio odrješenje „milim pokojnicima”, čime su „zasvjedočili svoju nepokolebljivu vjernost, odanost, privrženost i ljubav prema Premilostivom Našem Vladaru Franji Josipu I. i cijelom Prejasnom Vladalačkom Domu”.³⁰

Hvarski biskup Jordan Zaninović također je naredio održavanje zadušnica u svim župama, na koje su župnici bili dužni pozvati mjesne vlasti i škole.³¹ Isto je učinio i kotorski biskup Uccelini.³²

Budući da se dubrovački biskup Josip Marčelić u to vrijeme nalazio u rodnom Preku na odmoru, obrede je u Dubrovniku vodio pomoćni splitski biskup Vincencije Palunko. Predstavnici svećenstva i kaptola otišli su na primanje u Kotarsko poglavarstvo izražavajući žaljenje i potpunu odanost caru.³³ Marčelić je u listu biskupije objavio da prijestolonasljednika „žalimo osobito mi Katolici i Slaveni, jer znamo da je radio na korist i procvat vjere i naroda našega”.³⁴

Nakon objave rata Srbiji i prvih ratnih operacija, diljem Dalmacije započelo je održavanje raznih vjerskih obreda s nakanom ratne pobjede i povratka mira. Tako se, uostalom, postupalo u cijeloj Monarhiji budući da je Austrijska biskupska konferencija upućivala pojedinim biskupijama okružnice kojima se određivalo održavanje vjerskih obreda. Nakon napada Austrije na Srbiju Pulišić je tijekom kolovoza organizirao molitve po gradskim crkvama „za pobjedu našeg oružja”.³⁵ Izdao je okružnicu kojom je odredio molitve do kraja rata u cijeloj nadbiskupiji.³⁶ Početkom listopada, na blagdan Gospe od Ružarija (Krunice), Pulišić je predvodio svečanu procesiju „za pobjedu naše vojske”.³⁷ Molitve su održavane i po župama izvan grada. Tako je župnik Silbe Šime Lovrović molio dozvolu da po želji vjernika organizira trodnevne molitve „da Gospodin Bog svojom milošću utaji i dobrom uspjehu privede započeti rat”.³⁸ Župnik Preka Mate Garković u tu je svrhu održao procesiju s kipom Bogorodice te odredio da se svaki dan dok traje rat u crkvi moli krunica i litanije svih svetih.³⁹

³⁰ *List biskupije Splitske i Makarske*, br. 6 i 7/1914.

³¹ Župni arhiv u Komiži, kutija za 1914. godinu, „Velečasnim dušobrižnicim u biskupiji”.

³² „Iz kotorske biskupije. Okružnica”, *List dubrovačke biskupije*, br. 7/1914.

³³ „Iz dubrovačke biskupije”, *List dubrovačke biskupije*, br. 7/1914.

³⁴ „Nadvojvoda Frano Ferdinand, vojvotkinja Sofija Chotek od Hohenberga”, *List dubrovačke biskupije*, br. 7/1914.

³⁵ HR-AZDN-16/2-OSZN, br. 1668, 20. kolovoza 1918.

³⁶ „Okružnica”, *Folium Dioecesanum*, br. 8/1914.

³⁷ HR-AZDN-16/2-OSZN, br. 1904.

³⁸ HR-AZDN-16/2-OSZN, br. 1477, 2. kolovoza 1918.

³⁹ HR-AZDN-16/2-OSZN, br. 1659, 17. kolovoza 1918. Iz Garkovićeve namjere da svaki dan do kraja rata održava molitve vidljivo je tadašnje opće uvjerenje da će rat kratko trajati.

Župnik Sutomišćice zamolio je Pulišića da sa svojim župljanima procesionalno hodočasti na Belafužu „za njihove sinove koji su u ratu”.⁴⁰ Pulišić je tada naredio župnicima da obiteljima vojnika koji su „pozvani pod oružje, da brane pravo i čast naše Monarhije”, ne naplaćuju izvatke iz matičnih knjiga koji su im služili za ostvarivanje određenih potpora.⁴¹

Pappafava je početkom kolovoza naredio gradskim župnicima da održavaju svakodnevne molitve, a sam je na Veliku Gospu na pontifikalnoj misi molio „da Svevišnji dade pobjedu našem oružju”.⁴²

Prilikom prvih ratnih djelovanja Gjivoje se svojem svećenstvu i vjernicima obratio s više zanosa od ostalih biskupa. U posebnoj okružnici koju je objavio na Veliku Gospu poziva sve da stave po strani osobne i stranačke razmirice. Cara naziva „knezom mira”, kojega su „teški razlozi i nesnosljive prilike” prisilile na objavu rata Srbiji. Taj čin atribuirao kao „svetu stvar (učinjenu) iz viših etičkih motiva, a ne iz pohlepe za tugjim”. Poziva vjernike na molitvu i žrtvu: „Sve za cara i za dom!”⁴³

I Zaninović poput Gjivoje ne dvoji oko opravdanja Austrije da započne rat: „Država treba da svojim Oružjem izvojsi svoja prava za zaštitu svoju i svojih podanika protiv dušmana kraljevine Srbije i sačuvanje svog ugleda pred obrazovanim svijetom.” U istoj okružnici pozvao je župnike da vjernicima govore o prihvaćanju svake žrtve „na oltar Države i Domovine” te da im preporuča poslušnost i odanost vlastima.⁴⁴ Kotorski biskup Uccellini također je okružnicom naredio crkvene obrede „za sretan uspjeh naše junačke vojske”.⁴⁵ U Dubrovniku se 13. rujna održala zavjetna procesija iz grada do svetišta Blažene Gospe od Milosrđa na Lapadu, uz sudjelovanje više tisuća vjernika.⁴⁶

Carev imendan na blagdan sv. Franje Asiškoga (4. listopada) bio je prilika da katolici izraze odanost caru u prvim ratnim mjesecima. Predsjednik Austrijske biskupske konferencije kardinal Leo von Skrbensky pozvao je sve ordinarijate da za tu priliku drže u svim crkvama Uru klanjanja. Pulišić je odredio da na carev imendan bude molitveni dan u cijeloj nadbiskupiji „da se isprosi od Gospodina zdravlje Nj. V., pobjeda našoj vojsci i mir”.⁴⁷ I 66. obljetnica careva vladanja (2. prosinca) bila je prilika da se moli za ratni uspjeh i mir.⁴⁸

⁴⁰ HR-AZDN-16/2-OSZN, br. 1653, 17. kolovoza 1918.

⁴¹ HR-AZDN-16/2-OSZN, br. 1475, 3. kolovoza 1918.

⁴² „Za pobjedu našem oružju”, *Hrvatska misao* (Šibenik), 17. 8. 1914.; Biskupski arhiv u Šibeniku, Šibenska biskupija, biskupska kurija, Dopis župnicima grada, Varoša i Docca od 10. kolovoza 1914.

⁴³ „Prepoštovanim Kaptolima, Mnogopoštovanom kleru i milim vjernicima”, *List biskupije Splitske i Makarske*, br. 8/1914.

⁴⁴ Župni arhiv u Komiži, „Okružnica”, kutija za 1914. godinu.

⁴⁵ „Iz kotorske biskupije”, *List dubrovačke biskupije*, br. 9/1914.

⁴⁶ „Iz dubrovačke biskupije”, *List dubrovačke biskupije*, br. 9/1914.

⁴⁷ HR-AZDN-16/2-OSZN, br. 1924, 29. rujna 1918.

⁴⁸ Župni arhiv u Komiži, „Okružnica”, kutija za 1914. godinu.

Usporedno s vjerskim obredima prvih mjeseci rata Crkva je započela i sa skupljanjem pomoći stradalima i njihovim obiteljima, a i animiranjem svećenstva i vjernika za potpisivanje tzv. ratnoga zajma. Pulišić je pozvao svoje svećenstvo da se ugleda na austrijske kolege, koji su „prožeti najiskrenijim patriotizmom”, te da poput njih uplate obveznice ratnoga zajma. Naložio im je da u tu svrhu utječu i na vjernike, pozivajući se na riječi iz Evanđelja „Dajte caru što je carevo” (Mt 22,21).⁴⁹ Osim ratnoga zajma, do kraja 1914. u Zadarskoj nadbiskupiji provedeno je više humanitarnih akcija za osobe pogođene ratnim nedaćama, iz čega je vidljivo da je Pulišić dobro organizirao te akcije u kojima su sudjelovale gotovo sve župe u nadbiskupiji, brojni pojedinci i vjerske ustanove.⁵⁰

Pappafava je u kolovozu i listopadu 1914. pozvao svoje svećenike na prikupljanje milodara za obitelji poginulih i ranjenih vojnika, naređujući da se iz blagajne svakoga crkovenarstva izdvoji najmanje 20 kruna za tu „eminentno kršćansku i patriotsku svrhu”.⁵¹ Gjivoje je krajem listopada pohodio sto ranjenih vojnika koji su se vratili u Split te im darovao nabožne sličice i cigarete.⁵²

Prva ratna godina završila je poslanicom koju je svećenstvu uputio austrijski episkopat. U poslanici biskupi pozivaju sve „javne čimbenike” na posvetu Presvetom Srcu Isusovu, slijedeći primjer samoga cara koji je to učinio. Nagovještaju da će na blagdan Tijelova „naše katoličko Carstvo sklopiti savez sa Presvetim Srcem Isusovim”.⁵³

Druga godina rata

Ulaskom Italije u rat na strani Antante protiv Austro-Ugarske u Dalmaciji nastaje nova politička situacija u kojoj aktivni pripadnici Talijanske stranke dolaze pod posebnu kontrolu države, od kojih su mnogi bili internirani ili konfinirani. Takvo je stanje posebno bilo izraženo u Zadru, gdje se većina stanovnika deklarirala kao Talijani i gdje je općinska uprava bila u rukama Talijanske stranke do 1916., kada su ju vlasti raspustile.⁵⁴ U takvim okolno-

⁴⁹ „Okružnica”, *Folium Dioecesanum*, br. 12/1914. Na potpisivanje ratnoga zajma pozvao je svoje svećenike i biskup Zaninović, ističući da je svatko tko može „dužan [je], i kao podanik, i kao patriota, da dođe u pomoć potrebam Države i Domovine”. Župni arhiv u Komiži, „Okružnica”, kutija za 1914. godinu.

⁵⁰ Znatno iznos novca prikupljen je za Crveni križ (Pulišić je osobno dao 500 kruna), zatim za udovice i siročad, za bjegunce i za Ratni pripomoćni fond. Za vojnike su sakupljeni i razni darovi u naravi. *Folium Dioecesanum*, br. 12/1914.

⁵¹ Biskupski arhiv u Šibeniku, Šibenska biskupija, biskupska kurija, Okružnica župnicima od 8. kolovoza 1914.

⁵² „Diecezanska kronika”, *List biskupije Splitske i Makarske*, br. 12/1914.

⁵³ „Poslanica Nadbiskupa i Biskupa Austrijskih svećenstvu”, *Folium Dioecesanum*, br. 1/1915.

⁵⁴ Prema posljednjem popisu stanovnika Kraljevine Dalmacije u doba Austro-Ugarske Monarhije (1910.), grad Zadar imao je 13 247 stanovnika. Od toga je bilo 70 % Talijana, 22 % Hrvata, 5 % Srba i 3 % Nijemaca. Zadarska općina (koja je uključivala okolna mjesta) imala je 35 907 stanovnika. Prema nacionalnoj strukturi, Hrvati su činili 59,3 %, Talijani 32,2 %, Srbi 6,5 %, Nijemci 1,3 % i ostali narodi 0,7 % stanovništva. O tome više vidi u: GVERIĆ, „Hrvatsko-talijanski odnosi u Zadru”; GVERIĆ, *Zadar 1918.*, 8.

stima djelovala je i Crkva, koja je u svojim redovima imala određeni, doduše manji, broj pripadnika koji su bili Talijani ili su se tako izjašnjavali. Oni se, međutim, u vrijeme rata nisu javno politički opredjeljivali, pa država – osim sasvim sigurno obavještajnoga rada – nije prema njima ni mogla represivno djelovati.⁵⁵ Pulišić je u službenoj korespondenciji i svojim poslanicama stalno isticao lojalnost svojega klera Monarhiji i dinastiji, ne spominjući nacionalne razlike. U stvarnosti je situacija ipak bila drugačija: mnogi hrvatski svećenici tijekom rata (a posebice nakon Svibanjske deklaracije 1917.) zastupali su ideju jugoslavenskoga ujedinjenja pod žezlom Habsburga ili izvan njega. Za razliku od njih, Pulišić je zastupao potpunu odanost caru i Monarhiji, izvan kojih nije vidio budućnost ni Crkve ni naroda. Upravo s gnušanjem odbijao je ideju jugoslavenskoga okupljanja, pogotovo pod okriljem „šizmatičke” Srbije. U listopadu 1915. pisao je dalmatinskom namjesniku Attemsu neka „saopći Caru da svećenstvo Zadarske nadbiskupije osuđuje svaki pokušaj lažnih rodoljuba, koji se ne slaže s lojalnošću prema Caru i habsburškoj monarhiji”.⁵⁶ To je pak više bio odraz njegova osobnoga stava i željā nego stvarnoga stanja.

Vjerski obredi za ratnu pobjedu nastavili su se ulaskom Italije u rat u svibnju 1915. godine. U Zadru je u tu svrhu organizirana procesija za potporu austrijskoj vojsci „u užasnoj borbi, koju su našoj miloj domovini nametnule tudja pohlepa, nenavist i nevjera”⁵⁷ – kako se navodi u pozivu na procesiju, što jasno upućuje na Italiju, koja je prebjegla među neprijateljske redove Antante. I u Splitu se tada organizirala zavjetna procesija od katedrale do crkve Gospe od Pojišana i natrag.⁵⁸ Nakon osvajanja Lavova početkom ljeta 1915. biskup Gjivoje posvetio je cijelu naslovnicu dijecezanskoga lista tome „prevažnom i preznamenitom događaju u povijesti naše slavne Monarhije”. Okarakterizirao ga je kao Božju pomoć te „sjajan alem-kamen u kruni našega općeljubljenoga i uzvišenoga vladara”.⁵⁹

Molitve za vladara i uopće njegovo slavljenje te izražavanje bezrezervne odanosti posebno je dolazilo do izražaja u prigodama njegova rodendana, imendana i obljetnica ustoličenja. Godine 1915. njegov je 85. rodendan (18. kolovoza) na najsvečaniji način proslavljen u svim dalmatinskim katedralama i svim župnim crkvama. Gjivoje je odredio održavanje svećanih misa, molitve krunice s litanijama i zvonjenje tri puta dnevno.⁶⁰ Na carev imendan (blagdan

⁵⁵ Zanimljivo je napomenuti da je nadbiskup Pulišić svojim intervencijama u političkim krugovima pomogao da mnogi zadarski i dalmatinski Talijani ne budu internirani ili pozvani u vojnu službu. Pulišić u pismu Federicu Tedeschiniju, zamjeniku državnoga tajnika Svete Stolice 27. studenog 1919. Pismo objavljeno u: SCOTTÀ, *I territori del confine orientale italiano*, 435.

⁵⁶ HR-AZDN-16/1, Presidijalni i povjerljivi spisi, Urudžbeni zapisnik, br. 154 (1914.). S obzirom na to da nismo u posjedu predmetnoga dopisa, ne možemo precizno znati o čemu se konkretno radi.

⁵⁷ HR-AZDN-40, Osobni fond Vinko Pulišić, kut. 22, Proglas „Sugradjani”, 15. lipnja 1915.; „Zavjetna procesija”, *Narodni list*, 23. 6. 1915.

⁵⁸ „Ratna zavjetna procesija”, *List biskupije Splitske i Makarske*, br. 5-6/1915.

⁵⁹ „Lavov je preosvojen”, *List biskupije Splitske i Makarske*, br. 5-6/1915.

⁶⁰ *List biskupije Splitske i Makarske*, br. 7-8/1915.

sv. Franje Asiškoga) iste godine u Splitu je u općinskoj zgradi otkriveno obilježje „Spomen-Obrana”, koje je blagoslovio biskup Gjivoje. Tom prigodom održao je vatreni govor o „uzvišenoj dinastiji” te pozvao na svekoliko žrtvovanje za Monarhiju u vrijeme rata, koju njezini neprijatelji nastoje potkopati također preko „bezdušne štampe” i „podmićivanjem neutralnih državnih faktora”.⁶¹ Zanimljivo je da je samo Gjivoje u listu svoje biskupije ujesen 1915. na zahtjev Ministarstva bogoštovlja i nastave uputio okružnicu svećenstvu o „narodnosnoj snošljivosti”. Njome naime poziva kler da u ratno doba, u cilju očuvanja Monarhije i pobjede u ratu, prestanu sve nacionalne borbe i međusobna politička trvenja. To je zajednički interes koji je važniji od interesa pojedinaca. Svećenici na tome trebaju raditi i privatno i službeno. Dodaje da je to želja „nadležnih čimbenika”, ali i „zahtjev kršćanske ljubavi”. Gjivoje okružnicu završava upozorenjem na pridržavanje navedenoga uz prijetnje najstrožim postupcima.⁶²

Pulišić je ujesen 1915. promovirao i poticao među svećenstvom i pukom potpisivanje trećega ratnog zajma. Za njega je bila „otadžbinska dužnost [...] priteći u pomoć državi”.⁶³ Međutim, od iznimne važnosti za uvid u njegovo poimanje odnosa Crkve i Monarhije te stava koji bi katolici trebali imati prema Monarhiji i vladajućoj dinastiji njegova je poslanica od 21. studenog 1915. godine.⁶⁴ Polazeći od novozavjetnih spisa i crkvenoga učenja o podlaganju vjernika svjetovnim legitimnim vlastima,⁶⁵ Pulišić uvodno govori o neupitnoj lojalnosti i odanosti svećenstva caru i Monarhiji. Razlog tomu jest činjenica da je s Monarhijom „naš katolički narod svezao svoj moralni i materijalni napredak”. Pulišić se okomio na tisak (tj. naprednjačke listove) koji ima cilj uništiti posluš naroda Crkvi i njegovu vjernost državi. Prema njegovu shvaćanju, manjim narodima „nema spasa” izvan državnoga okvira Monarhije. Zato potiče dušobrižnike da „iz petnih žila nastoje da ova vjerska i podanička načela duboko prodru u dušu i u srce našeg dobrog pučanstva, koje je izloženo bezbrojnim pogibeljim”.⁶⁶ Pulišić nije zaobišao ni političke izbore, kojih doduše u vrijeme rata nije ni bilo. Zahtijeva od svećenika da moraju podupirati samo one kandidate koji će braniti probitke Crkve i domovine, samo one koji će biti

⁶¹ *List biskupije Splitske i Makarske*, br. 9-10/1915.

⁶² *List biskupije Splitske i Makarske*, br. 9-10/1915.

⁶³ „Okružnica”, *Folium Dioecesanum*, br. 11/1915.

⁶⁴ *Folium Dioecesanum*, br. 12/1915.

⁶⁵ Prva Petrova poslanica (2,13-14): „Pokoravajte se svakoj ljudskoj ustanovi radi Gospodina: bilo kralju kao vrhovniku, bilo upraviteljima jer ih on šalje da kazne zločince, a pohvale one koji dobro čine.” Pavlova poslanica Rimljanima (13,1-2): „Svaka duša neka se podlaže vlastima nad sobom. Jer nema vlasti doli od Boga: koje postoje od Boga su postavljene. Stoga tko se suprotstavlja vlasti, Božjoj se odredbi protivi; koji se pak protive, sami će na se navući osudu.” Evanđelje po Mateju (22,21): „Podajte dakle caru carevo, a Bogu Božje”, u: *Jeruzalemska Biblija*.

⁶⁶ Na jednom mjestu u toj poslanici Pulišić slikovito opisuje svoje shvaćanje podaničke odanosti puka Crkvi i državi: „U našem je narodu duboko usadjeno vjersko i dinastijsko čuvstvo: njemu je Bog na nebu i Cesar na zemlji sve na svijetu. Kad blaga kiša natapa naša polja, on kaže da je milostivi Bog šalje, a kad Vlada dijeli pripomoć siromasima ili daje koju malu mirovinu kome iznemoglom starcu, ovaj kaže da to prima od samoga cesara. Bog, Kralj, vjernost Crkvi, Vladaru i domovini, to je glavni predmet naših narodnih pjesama.”

lojalni caru: „Ko se ne iztiče odanošću prama Crkvi i lojalnošću prema Dina-
stiji nesmiye zastupati hrvatski narod, koji se je uvijek odlikovao pobožnošću i
vjernošću prama Vladaru i Domovini.”

Tom poslanicom koju je uputio u jeku rata Pulišić je bez zadržke i ekspli-
citno – kao nikada prije ni poslije – iznio svoja politička gledišta. Kao uvjereni
austrofil, sasvim odbacuje ideje jugoslavenskoga okupljanja, a napose realiza-
cije takvih projekata izvan političkoga okvira Monarhije. U njegovu fokusu
najprije je interes Crkve, koji osiguravaju Monarhija i sam car. Prema njegovu
poimanju, druge političke odnosno državne opcije ne bi štatile crkvene, a slije-
dom toga ni interese naroda.

Iste 1915. i Pappafava je uputio kleru i puku poslanicu⁶⁷ u kojoj iznosi svo-
ja gledišta o odnosu Crkve i države. Za njega su interesi Monarhije u tijesnoj
vezi s religijom: „Ona je jedina velika država u Europi, koja živi i cvate, od bli-
zu tisuću godina u sjeni katolicizma.” Pappafava je tom prilikom oštro osudio
„nacijonalistički demokratizam” koji vrijeđa katolicizam i prave domovinske
ideale. Njega promovira Srbija („jedna državica”), koja hoće pripojiti jugosla-
venske zemlje.

Iz Pulišićeve i Pappafavine poslanice vidljiv je jasan zahtjev za lojalnost
državi, koja pak osigurava Crkvi moralni i materijalni napredak. Također su
obojica smatrala shodnim upozoriti na štetnost političkih opcija koje idu za
rastakanjem političkoga okvira Monarhije.

Godina 1916. – smrt *ljubljenoga* cara

Krajem siječnja 1916. u Beču je pri središnjim vlastima organizirano
primanje delegacije iz Dalmacije koju su činili narodni zastupnici, čelnici
pokrajinskih vlasti, općinski načelnici te drugi uglednici. Premda je službena
svrha posjeta bila usmjerena na iskazivanje vjernosti caru i Monarhiji, stvarni
razlog bilo je ishodaenje pomoći za izglednjelu Dalmaciju, koja je u svojoj
neimaštini novačenjem ostala bez radne snage koja je osiguravala prehranu
obiteljima. Unatoč lošem zdravstvenom stanju, i nadbiskup Pulišić pridružio
se delegaciji. Tom ga je prilikom car odlikovao i na audijenciji navodno pitao
kako je podnio putovanje, na što mu je Pulišić odgovorio „da se je velikim
veseljem priključio odaslanstvu, kako bi mogao stupiti pred *ljubljenoga*
vladara”.⁶⁸ U službenom listu nadbiskupije Pulišić je naveo kako je car pohvalio
lojalnost klera te bez zadržke istaknuo da je to ponajviše njegova zasluga.⁶⁹
Pulišić je o primanju kod cara obavijestio i Državno tajništvo Svete Stolice,
navodeći da je povod bilo zauzimanje Lovčena i Crne Gore. Dodao je da je
car pritom pohvalio vjernost klera. Pulišić je komentirao da je poznato da car

⁶⁷ Biskupski arhiv u Šibeniku, Šibenska biskupija, biskupska kurija, Poslanica biskupa Pappa-
fave od 2. veljače 1915.

⁶⁸ „Odaslanstvo Dalmacije pred Njegovim Veličanstvom”, *Narodni list*, 29. 1. 1916.

⁶⁹ „Poklonstvo Njegovu Veličanstvu u Beču”, *Folium Dioecesanum*, br. 2/1916.

i cijela carska obitelj vole Katoličku crkvu i papu te da je upravo to bio razlog izbijanja rata – da bi se uništila Habsburška Monarhija na čijim bi ruševinama bila uspostavljena „slavensko-šizmatička država” koja bi uništila Katoličku crkvu na Balkanu.⁷⁰

Ostali dalmatinski biskupi nisu se pridružili izaslanstvu. Gjivoje je, međutim, uputio caru brzojav u kojem je uime puka i klera izrazio odanost i ljubav te osudio sve suprotne stavove.⁷¹

Premda nije bio član dalmatinskoga izaslanstva u Beču, dubrovački biskup Marčelić tada je u prigodi svetkovine sv. Vlaha uputio poslanicu⁷² gdje, među ostalim, poziva vjernike da za dobro države budu spremni položiti i vlastiti život. Ponavlja crkveno učenje da je „svaka vlast pa i svjetovna od Boga; tko sluša svoga vladara, sluša Boga vladara svih vladara”. Marčelić je poseban naglasak stavio na aktualne političke prilike jer je – kako kaže – svjestan da će rat donijeti velike promjene. Naime, narod će na temelju svojih ustavnih prava biti slobodan birati svoje zastupnike. Kao najveću opasnost u tome biskup vidi „slobodoumni liberalizam” nastao na zasadama Francuske revolucije, za koji su Bog, religija i kršćanski moral privatna stvar svakoga pojedinca. Žestoko osuđujući takva liberalna gledišta, Marčelić izrijeком proziva i Hrvatsku pučku naprednu stranku, koja propagira takvu politiku.

Tijekom 1916. nastavile su se humanitarne akcije koje su vlasti provodile preko biskupija. Dalmatinsko namjesništvo osnovalo je Dalmatinsko pokrajinsko povjerenstvo za skrb o ratnim invalidima, koje se trebalo skrbiti za pomoć invalidima rata i njihovim obiteljima. Vlasti su preporučivale biskupima da upravo župnici budu povjerenici u svojim mjestima. Biskupi su zahtijevali od župnika neka potiču vjernike na sakupljanje milodara za invalide te da im daju prednost prilikom zapošljavanja sakristana, zvonara i grobara.⁷³ Osim toga Zadarska nadbiskupija sudjelovala je u akcijama Crvenoga križa te u prikupljanju pomoći za udovice i siročad poginulih vojnika.⁷⁴

Humanitarnim radom posebno se istaknuo biskup Marčelić. U siječnju 1916. bio je pokrovitelj Odbora za sakupljanje pomoći za Bugarski Crveni križ, odnosno za bugarske ranjenike, udovice i ratnu siročad, nakon što se Bugarska pridružila Centralnim silama.⁷⁵ Kao predsjednik dubrovačke Javne dobrotvornosti, Marčelić je animirao Dubrovčane u prikupljanju pomoći za pučku

⁷⁰ ASV, Segreteria di Stato, Guerra, 1914-1918, rubr. 244, fasc. 307/11, br. 16819. Pulišić u pismu Federicu Tedeschiniju, zamjeniku državnog tajnika Svete Stolice, 23. veljače 1916.

⁷¹ „Poklonstvena deputacija predstavnika Dalmacije Njegovu Veličanstvu u Beču”, *List biskupije Splitske i Makarske*, br. 1-2/1916.

⁷² *List dubrovačke biskupije*, br. 3/1916.

⁷³ Vidi okružnice biskupa Marčelića i Uccelinija u: *List dubrovačke biskupije*, br. 6-7/1916.

⁷⁴ *Folium Dioecesanum*, br. 8/1916.

⁷⁵ Arhiv Dubrovačke biskupije, Spisi biskupā, Opći spisi biskupa Josipa Marčelića, Proglasi. U proglasu naslovljenom „Rodoljubi!” od 3. siječnja 1916. Marčelić pozdravlja pridruživanje Bugarske Centralnim silama: „U ovoj borbi nije mogao a da ne pristane uz nas i ovaj narod na Balkanu, koji je bio žrtva nevjere, i kojem nekadašnji saveznici nijesu dali da pobere plodove krvavih žrtava i sprječavali ga u njegovom narodnom jedinstvu i slobodnom razvitku.”

kuhinju koja je zbog „prekomjerne skupoće” tijekom predstojeće zime trebala omogućiti prehranu siromašnim građanima, napose starcima i djeci.⁷⁶ Preko Javne dobrotvornosti skrbio se također za prehranu i odijevanje siromašnih đaka pučkih škola i građanske škole.⁷⁷ I sam je višekratno financijski podupirao rad pučke kuhinje nemalim sredstvima.⁷⁸

Pedesetu obljetnicu Viške bitke Marčelić je iskoristio da kao predstojnik Uprave podružnice Austrijskoga pomorskog društva potakne sugrađane na prikupljanje donacija za podmornicu („lađu ronilicu”), ali je pritom uputio i nedvosmislenu političku poruku o potrebi obrane od talijanskih presizanja.⁷⁹

Kraj 1916. obilježila je smrt cara i kralja Franje Josipa. Crkva je vrlo aktivno, u okviru svojih nadležnosti, sudjelovala u iskazivanju počasti i ispraćaju cara. Dalmatinski biskupi pritom nisu štedjeli riječi žaljenja. U svojoj okružnici⁸⁰, za koju je naredio da se čita u svim crkvama, Vinko Pulišić napisao je da je „žalošću satrven” zbog „goleme nesreće”, a cara je nazvao „vladarom komu nema premca u svjetskoj povijesti” te „najboljim i najzaslužnijim vladarom svijeta”. Odredio je da se u svim crkvama u čast cara zvoniti tri dana u suton te da se slavi misa za pokojnika. Za Antuna Gjivoju careva smrt bila je „golem i nenadoknadivi gubitak uzor Vladara, Oca i zaštitnika mnogobrojnih naroda slavne nam Monarhije”. Svoju propovijed na misi zadušnici završio je riječima: „Slava! Vječno slava velikom duhu Frane Josipa I.ga!”⁸¹ Josip Marčelić prilikom careve smrti u okružnici je stavio naglasak na poštovanje autoriteta, o čemu je i prije govorio.⁸² Naložio je župnicima da na misi za cara govore vjernicima o dužnostima podanika, bez čega nema reda u svijetu. Na sam dan careva pogreba dubrovačka zvona neprestano su zvonila od 15 do 17 sati.⁸³ U Hvarskoj biskupiji mise za cara održavale su se dva dana zaredom. U stolnoj crkvi postavljen je veliki katafalk i pjevan prvi mrtvački noćturno „po starom običaju”.⁸⁴ I Kotorska biskupija zadušnicama se oprostila od pokojnoga cara.⁸⁵

⁷⁶ Arhiv Dubrovačke biskupije, Spisi biskupā, Opći spisi biskupa Josipa Marčelića, Proglasi, Proglas „Sugradjani!”, 31. kolovoza 1916.

⁷⁷ Arhiv Dubrovačke biskupije, Spisi biskupā, Opći spisi biskupa Josipa Marčelića, Proglasi, Proglas „Gračani!”, 9. studenog 1916.

⁷⁸ Primjerice, u ožujku 1916. fondu Pučke kuhinje doprinio je sa 700 kruna, a tijekom zime 1916./17. mjesečno je donirao 30 kruna. Arhiv Dubrovačke biskupije, Spisi biskupā, Osobni i privatni spisi biskupa Josipa Marčelića.

⁷⁹ Arhiv Dubrovačke biskupije, Spisi biskupā, Opći spisi biskupa Josipa Marčelića, Proglasi, Proglas Uprave podružnice Austrijskog pomorskog društva od 20. srpnja 1916. „[...] Danas će uspomena na Viški boj sokoliti naše borce na raznim bojištima u teškim bojevima za Česara i za dom i mnogima će zar i posljednja misao biti upravljena k milome moru, a Sočom će teći i mnogo mlade krvi za Jadran prolite. [...] Mi možemo i zaboraviti sve junačke borbe, što su naši djedovi za Jadran vodili, otkad su se doselili na ove obale; ali ne smijemo dopustiti da neprijatelji našega roda i naše države zavladaju na njegovim obalama.”

⁸⁰ „Okružnica”, *Folium Dioecesanum*, br. 11/1916.

⁸¹ *List biskupije Splitske i Makarske*, izvanredno izdanje, 1916.

⁸² Vidi Marčelićevu poslanicu iz veljače 1916. godine. *List dubrovačke biskupije*, br. 3/1916.

⁸³ „Vijesti iz dubrovačke biskupije”, *List dubrovačke biskupije*, br. 11/1916.

⁸⁴ „Vijesti iz hvarske biskupije”, *List dubrovačke biskupije*, br. 12/1916.

⁸⁵ „Vijesti iz kotorske biskupije”, *List dubrovačke biskupije*, br. 12/1916.

U povodu careve smrti predsjednik Austrijske biskupske konferencije kardinal Skrbensky uputio je vjernicima pastirsko pismo⁸⁶ u ime cijeloga austrijskog episkopata. U njemu se ističe careva miroljubivost te ga se potpuno ekulpira od započinjanja rata: „Daleko je bila od njega misao ratovati i osvajati [...] Uz njegov lijes svi mi svjedočimo: mi znamo, neumrli Cesare, kako si Ti iskreno i vjerno ljubio i štitio mir; mi znamo, da Te je samo briga za dobro Austrije povela u ovaj rat, s toga smo vjerno stali na Tvoju stranu.” Skrbensky naglašava i jaku vezu Monarhije i Katoličke crkve upravo preko cara i dinastije: „Vez, što spaja *habsburško cesarsko koljeno sa katoličkom crkvom*, vez je stoljećima dokazan. Kao što dijete ljubi majku, tako je Frano Josip žarka srca držao se uz zaručnicu Isukrstovu, našu sv. crkvu. Sveta baština u imenu ‘Apostolsko Veličanstvo’ nije mu bilo počasno odlikovanje, nego izričaj njegova srca i njegova djelovanja.” U pismu se biskupi obvezuju na „vjernost našoj sv. katoličkoj vjeri, vjernost carskoj kući i domovini, vjerno pouzdanje u Božju providnost nad udesom Austrije”.

Svibanjska deklaracija i deklaracijski pokret (1917./18.)

Austrijski episkopat uputio je vjernicima opširno pastirsko pismo za novu, 1917. godinu, u kojem se eksplicitno iznose stajališta o ratu i vanjskopolitičkim okolnostima u kojima se nalazi država. Zanimljivo je da je jedino biskup Gjivoje donio to pismo u listu svoje biskupije, i to tek u ljeto 1917. godine.⁸⁷ Gledišta koja se iznose u pismu na neki su način službeni stavovi koje su prihvaćali i dalmatinski biskupi. Stoga mu je potrebno posvetiti posebnu pozornost u sagledavanju odnosa Crkve i države jer se gotovo nigdje tijekom rata biskupi nisu tako otvoreno izjašnjavali o ratu i političkim pitanjima. U pismu se uvodno govori o ratu kao nužnoj obrani države te o ratu kao kazni za grijehе zajednice. Biskupi se okomljuju na „bezbožnu štampu”, za koju tvrde da je još u mirnim vremenima potkopavala religiju i ćudoređe, jedino jamstvo svjetskoga mira, i tako pripravljala rat. U pismu je stavljen naglasak na vezu Crkve i prijestolja: „[...] država ponovno i javno priznaje blagoslovni i snažni utjecaj crkve, jer se religija pokazala kao najjači stup prijestolja, kao pobjedonosna zastava, kao najizdašnije vrelo patriotske požrtvornosti.” Vojne uspjehe Centralnih sila koji su se dogodili tijekom 1916. (posebice u Rumunjskoj nakon njezina ulaska u rat) biskupi pripisuju Božjoj providnosti:

„Engleška zaludu nastoji da nam prereže žilu kucavicu svojom barbarskom politikom izgladnjenja; Srbija i Crna Gora leže poražene pred nama; uskrisena je Poljska; Italija je zagrezla u krvi u Alpama našim; Rusija bez uspjeha proigrava mase ljudi; Rumunjska je pred katastrofom; Francuska još nikako ne može da sa svoje zemlje potisne naših saveznih vojska njemačkih: ‘To sve

⁸⁶ „Pastirsko pismo austrijskog Episkopata povodom smrti ćesara i kralja Frana Josipa I.” *Folium Dioecesanum*, br. 1/1917.

⁸⁷ „Austrijski episkopat svojim vjernicima o Novoj godini”, *List biskupije Splitske i Makarske*, br. 5-7/1917.

je Gospodin učinio, i divno je u očima našim.' (Ps 117, 23), 'jer da nije s nama Gospodin, žive bi nas progutali.' (Ps, 123, 2.3)."

Evidentno je da je pismo pisano za potrebe podizanja morala nakon smrti Franje Josipa i nakon duge dvije godine ratovanja kojem se nije nazirao kraj. U maniri više propagandnoga političkog teksta nego biskupske poslanice, biskupi pozivaju vjernike da sve žrtvuju za državu:

„[...] ako ikad to danas valja veselo s pouzdanjem i odvažno ići u boj; danas valja ona: Blago, život, sve za cara, sve za cara i za dom. Iz mora krvi i suza ustat će nova Austrija očeličena snagom, pomladjena svježinom života, jedna u čvrstu miru narodâ. [...] Katolička vjera sagradila je Austriju, katolička požrtvovnost i sačuvat će ju. Ona je najljepši cvijet kršćanske nade i veselja, kruna kršćanske ljubavi.”

Buđenje političkoga života nakon smrti Franje Josipa te posebice naznake rješenja nacionalnoga pitanja očitovane u *Deklaraciji* Jugoslavenskoga kluba u Carevinskom vijeću (Svibanjska deklaracija) i Krfskoj deklaraciji zasigurno su ponukali biskupa Marčelića da u rujnu 1917. progovori o pitanju slobode i narodnosti, koje je nazvao „krilatim riječima” za lako zavođenje masa. Za njega je sloboda blago koje se danas iskrivljuje na razne načine, napose od „plaćenih novinara” i „nekih političara”. Narodnost je nazvao još zamamljivijom krilaticom „za koju se tobože vodi današnji rat”. Prema njemu, nacionalizam kakav danas zagovaraju ateističke novine i moderni političari leži na poganskoj i ateističkoj podlozi.⁸⁸ Budući da se nije jasnije izrazio, ostaje pitanje je li Marčelić i u Svibanjskoj deklaraciji vidio narodnost i nacionalizam kakve je tada osuđivao. Ipak, činjenica je da ni Marčelić ni ijedan dalmatinski biskup nisu javno zauzeli stav o Svibanjskoj deklaraciji kako su to učinili biskupi susjednih crkvenih pokrajina: nadbiskup sarajevski Josip Stadler, biskup krčki Antun Mahnić ili pak biskup ljubljanski Anton Bonaventura Jeglič, koji je odmah sa svojim svećenicima izdao rezoluciju u kojoj se traži sloboda naroda i pravo na samoodređenje.⁸⁹ Dalmatinski metropolit Pulišić, kao uvjereni austrofil, nije podupirao Svibanjsku deklaraciju. Bio je ponosan na činjenicu da nijedan njegov sufraganski biskup o njoj nije javno zauzeo stav. Vjerovao je da se dalmatinski biskupi nisu o tome javno očitovali upravo zbog nesuglasja oko Deklaracije među spomenutim biskupima susjednih crkvenih pokrajina.⁹⁰ Svojim je pak svećenicima preporučivao „da se u ovo škakljivo pitanje ne upliću”,⁹¹ a za one svoje svećenike koji su Deklaraciji dali javnu potporu

⁸⁸ „Pastirsko pismo dubrovačkog Biskupa svome Svećenstvu”, *List dubrovačke biskupije*, br. 10/1917.

⁸⁹ „Slovensko svećenstvo i demokracija”, *Dan* (Split), 2. 8. 1917.

⁹⁰ Za razliku od Jegliča, nadbiskup sarajevski Josip Stadler bio je protivnik Svibanjske deklaracije te je obznanio tzv. Protudeklaracijsku izjavu. O tome više vidi u: MATIJEVIĆ, „Od Svibanjske deklaracije do Izjave nadbiskupa Stadlera”; GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*.

⁹¹ HR-AZDN-40, Osobni fond Vinko Pulišić, kut. 5, Pulišić sufraganskim biskupima, 25. listopada 1918.

držao je da su se „u patriotskom zanosu nepromišljeno dali zavesti od nekih franjevaca”⁹²

Dalmatinsko svećenstvo započelo je s javnim i masovnim iskazivanjem potpore političkom programu iz Svibanjske deklaracije ujesen 1917., nakon što je krajem kolovoza iste godine vođa dalmatinske Stranke prava don Ivo Prodan sazvao u Zadru sjednicu uprave stranke i s oduševljenjem prihvatio Deklaraciju.⁹³ Zanimljivo je da je početkom rujna svećenstvo garešničkoga kotara preko novina poslalo poruku hrvatskim svećenicima da dignu svoj glas za ujedinjenje svih hrvatskih zemalja pod habsburškom krunom. Ne spominjući pritom samu Deklaraciju, njihov je apel na istoj političkoj osnovi kao i sama Deklaracija.⁹⁴ Ubrzo potom trideset svećenika s otoka Brača, podupirući Papinu inicijativu za mir, javno podupire i Svibanjsku deklaraciju.⁹⁵ Novine katoličke orijentacije, zadarska *Hrvatska kruna* i splitski *Dan*, pozivaju stranke, udruge i svećenstvo na javno iskazivanje potpore Deklaraciji.⁹⁶ Slijede ubrzo zajedničke izjave potpore svećenika Šibenske,⁹⁷ Splitske⁹⁸ i Hvarske⁹⁹ biskupije.

Zadarski kler tek je poslije započeo javno podupirati Deklaraciju, premda je velikim dijelom politički bio pravaški orijentiran. Razlog tomu je s jedne strane Pulišićevo neodobravanje političkih inicijativa koje nisu bile u skladu s državnom politikom, a s druge strane politička atmosfera u Zadru, kao sjedištu pokrajinskih vlasti, nije bila pogodna za slobodnije narodno djelovanje. Prvu potporu Deklaraciji dali su u studenome 1917. župnici Benkovačkoga dekanata.¹⁰⁰ Za Deklaraciju su se javno izjasnili svećenici Joso Felicinović, Jure Luša i Jure Palčić 17. prosinca 1917. izjavom u *Narodnom listu*. Pozvali su i ostale kolege da se izjasne „za mir, slobodu i samoodredjenje naroda”.¹⁰¹ Isti poziv uputili su i preko splitskoga *Dana*.¹⁰² U siječnju 1918. potporu daju svećenici otoka Pašmana,¹⁰³ a u travnju svećenici susjednoga otoka Ugljana.¹⁰⁴ U

⁹² *Isto*. Govoreći o franjevcima, Pulišić je jamačno mislio na franjevce iz samostana u Karinu, Kninu i na Školjiću, koji su sa zadarskim svećenicima potpisali podršku Deklaraciji.

⁹³ „Sjednica Uprave Stranke Prava”, *Dan*, 30. 8. 1917.

⁹⁴ „Izjava i javna poruka hrvatskom svećenstvu”, *Dan*, 13. 9. 1917.

⁹⁵ „Izjava”, *Dan*, 19. 10. 1917.

⁹⁶ „Trebalo da se Dalmacija izjavi”, *Dan*, 25. 10. 1917.; „Je li zbilja Dalmacija za deklaraciju?!” *Hrvatska kruna* (Zadar), 17. 10. 1917.

⁹⁷ „Izjava”, *Dan*, 25. 10. 1917.

⁹⁸ „Izjava”, *Dan*, 10. 12. 1917.

⁹⁹ „Izjava”, *Dan*, 20. 12. 1917.

¹⁰⁰ „Izjave Hrvata, Slovenaca i Srba za narodno jedinstvo i slobodu”, *Hrvatska kruna*, 6. 3. 1918. U tekstu se navodi da su potporu Deklaraciji dali svi svećenici „osim jedne jedine žalostne iznimke”.

¹⁰¹ „Za deklaraciju”, *Narodni list*, 29. 12. 1917.

¹⁰² „Za svibanjsku deklaraciju”, *Dan*, 27. 12. 1917.

¹⁰³ GMAJNER, *Suvremeni hrvatski pokret za narodno ujedinjenje*, 65.

¹⁰⁴ „Izjave Hrvata i Slovenaca i Srba za narodno jedinstvo i slobodu”, *Hrvatska kruna*, 27. 4. 1918.

ljetu iste godine pridružili su im se svećenici Novigradskoga dekanata zajedno s franjevcima iz karinskoga samostana.¹⁰⁵

Dubrovačko i kotorsko svećenstvo nije javno podupiralo Deklaraciju kako su to činili njihovi kolege u ostalim dalmatinskim biskupijama. Razlog može biti ponajprije u poštovanju stava njihovih biskupa o neizjašnjavanju o političkim pitanjima, kao što je to bio slučaj i s nadbiskupom Pulišićem. Ipak, valja primijetiti da su dubrovačke pravaške novine *Prava Crvena Hrvatska* – koje su uređivali i vodili upravo dubrovački svećenici¹⁰⁶ – davale čvrstu potporu Svibanjskoj deklaraciji, zagovarajući na temelju hrvatskoga državnog prava narodnu nezavisnost pod habsburškom krunom.¹⁰⁷

Iako se svećenstvo srednje i sjeverne Dalmacije gotovo listom izjasnilo za politički program izražen u Deklaraciji Jugoslavenskoga kluba u Carevinskom vijeću, dalmatinski episkopat o tome se nije javno očitovao. U srpnju 1918. tek pokrenuti splitski liberalni časopis *Novo doba* prozvao je nadbiskupa Pulišića kao nenarodnoga čovjeka koji je pitomcima zadarske Bogoslovije zabranio potpisivanje izjave potpore Deklaraciji kao i postavljanje hrvatskih oglasa na vratima katedrale.¹⁰⁸ Nešto poslije utjecajni zadarski svećenik i političar Juraj Biankini u svojem je *Narodnom listu* prozvao dalmatinske biskupe zbog njihove šutnje na uzavrela nacionalna gibanja, dajući im primjere biskupa Jegliča, Mahnića i Bauera.¹⁰⁹ Ipak, do kraja rata i postojanja Monarhije dalmatinski biskupi nisu se javno izjašnjavali o političkim opcijama hrvatske nacionalne integracije premda je upravo njihov kler bio noseći faktor takvih ideja tijekom posljednje dvije godine rata. Biskupi su do samoga kraja ostali lojalni caru i Monarhiji držeći se linije Austrijske biskupske konferencije istaknute u pastirskim pismima tijekom rata. Tako je u rujnu 1918. u službenom listu svoje biskupije Marčelić prenio izvatke iz pastirskoga pisma austrijskoga episkopata u kojem se ističu naponi cara Karla za postignuće mira, koje neprijatelji odbijaju „s ismijehivanjem”. Neprijatelji žele u austrijskim narodima postići vjerolomstvo prema caru i državi, žele „da klevetama otruju starinsku vjernost prema naslijegjenoj vladalačkoj kući i da sprave unutarnji raspad”. U posljednjim tjednima Monarhije austrijski biskupi čvrsto stoje na liniji nepokolebljivoga saveza katoličanstva i države: „Austrija ima da ispuni providencijalnu zadaću

¹⁰⁵ „Za jugoslavensku deklaraciju”, *Narodni list*, 4. 7. 1918. Odobravajući Deklaraciju, potpisnici se pozivaju na vjernost „tradicijama klera nekadanje ninske biskupije, kojeg je kroz vjekove vodila vazda ista misao: i u dobru i u zlu biti uz svoj narod”.

¹⁰⁶ Vodeća figura *Prave Crvene Hrvatske* i uopće idejni vođa pravaštva u Dubrovniku bio je kanonik Antun Liepopili (1848. – 1940.).

¹⁰⁷ „[...] Deklaracija se jugoslavenskoga kluba u Beču protivi doista dualističkim temeljima Monarhije, te sili na promjenu ustava, ali je ista ujedno i postulat narodnog načela. Po istoj narod traži, da zadrži svoju narodnu nezavisnost pod staroslavim žezlom Habzburgovaca. Zajtjevi deklaracije temelje se na hrvatskom državnom pravu, a ujedno ispunjenje ima biti nagrada za žrtve i krv prolivenu u ovom ratu. Plemenito srce mladog nam Vladara i njegova pronicavost znat će najbolje da udovolji opravdanim željama sebi uvijek vijernog hrvatskog naroda.” „Jugoslavenski problem”, *Prava Crvena Hrvatska* (Dubrovnik), 20. 10. 1917.

¹⁰⁸ „Na Danove zamjerke”, *Novo doba*, 13. 7. 1918.

¹⁰⁹ „Biskup Mahnić o jugoslavenskom pitanju”, *Narodni list*, 16. 8. 1918.

kao katolička prva država u srcu Evrope i kao otadžbina saveza naroda, koji je u njoj našao takovo utočište. Snaga Austrije leži u jedinstvu njezinih naroda, a ovo jedinstvo leži u katoličkoj vjeri.”¹¹⁰

Tek su manifest cara i kralja Karla od 16. listopada 1918. o mogućnosti federalnoga uređenja zemlje pred sam kolaps Monarhije te osnivanje Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba (SHS) i njegovih mjesnih odbora ponukali Pulišića kao najistaknutiju osobu Katoličke crkve u Dalmaciji da se obrati sufraganskim biskupima da bi u novim političkim okolnostima zauzeli zajednički stav. Dana 25. listopada 1918. upućuje im dopis u kojem ih poziva neka mu jave svoje mišljenje o oportunisti izdavanja zajedničkoga pisma upravljena svećenstvu „koje je dosele radilo na svoju ruku i bez naputaka sa strane svojih Ordinarija”.¹¹¹ Pulišić, međutim, u pismu naširoko iznosi *svoje* mišljenje o Svibanjskoj deklaraciji i deklaracijskom pokretu, za koje osobno nema simpatija kao ni za dalmatinske predstavnike u središnjem Narodnom vijeću SHS u Zagrebu, koje naziva demagozima koji su se sami nametnuli.¹¹² Pulišić je naime u tom trenutku smatrao da će spomenuti političari ujedno biti sudionici na poslijeratnim mirovnim konferencijama, stoga je predložio biskupima neka utječu na vjernike da bi tu ulogu preuzele „osobe pouzdane koje su po zakonu pozvane da zastupaju našu pokrajinu”. Osim toga cilj zajedničkoga obraćanja svećenicima bio bi osiguravanje povoljna položaja Katoličke crkve u budućoj državi, pri čemu bi biskupi i svećenici mogli „da spase pred poviješću i pred vjernicima svoj svećenički i socijalni ugled”.¹¹³ Pulišićevo pismo sufraganima bilo je izlišno. Događaji su ga pregazili i prije negoli su ga biskupi primili: Hrvatski sabor proglasio je raskid državno-pravnih veza s Austro-Ugarskom Monarhijom i ujedno proglasio Državu SHS. Monarhija je vojno i politički kapitulirala te potpisivala primirje s pobjedničkim snagama Antante. Novi splitski biskup Juraj Carić još je 24. listopada uputio svojim svećenicima pismo¹¹⁴ gdje navodi da je „našemu troimenom narodu već osigurana posebna država”.

¹¹⁰ „Pastirsko pismo austrijskog Episkopata”, *List dubrovačke biskupije*, br. 9/1918.

¹¹¹ HR-AZDN-40, Osobni fond Vinko Pulišić, kut. 5, Pulišić sufraganskim biskupima, 25. listopada 1918. Osim dalmatinskim biskupima, Pulišić je pismo uputio i provincijalu Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja u Sinju. Zanimljivo je spomenuti da je grupa franjevaca početkom lipnja 1918. uputila provincijalu Frani Luliću dopis u kojem ga pozivaju da zajednički istupe i daju potporu ujedinjenju Srba, Hrvata i Slovenaca („Poslanica OO Franjevaca”, *Novo doba*, 9. 6. 1918.).

¹¹² Pulišić izrijekom spominje Uroša Desnicu, Ivu Tartagliu i Antu Tresića Pavičića. Međutim, ta konstatacija nije točna jer je od navedenih samo Uroš Desnica bio u Plenumu i Središnjem odboru Narodnoga vijeća. Osim Desnice, dalmatinski predstavnici u Narodnom vijeću SHS bili su Mate Drinković, Gajo Bulat, Ivo Krstelj, Prvislav Grisogono, Stanko Banić i Milan Marušić. ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, 171-173.

¹¹³ *Isto*.

¹¹⁴ Pismo je tiskano u *Listu biskupije Splitske i Makarske*, br. 10-11/1918. Međutim, već su-tradan tiskano je i u splitskom listu *Novo doba* („Splitski biskup za Narodno Vijeće. Okružnica svećenstvu”, 25. 10. 1918.), a sljedećih dana i u zadarskom *Narodnom listu* („Zgodna rieč jednog našeg biskupa /dra Jurja Carića/”, 31. 10. 1918.) te u *Hrvatskoj kruni* („Zgodna kolorednica spljetskog biskupa”, 2. 11. 1918.).

Carić poziva na mir i red te zadržavanje svih dosadašnjih vlasti do naredbi Narodnoga vijeća u Zagrebu, kojemu se svi trebaju pokoravati.

Dana 13. studenog i dubrovački biskup Josip Marčelić obratio se svećenstvu i vjernicima javnim proglasom u kojem, poput Carića, iskazuje zadovoljstvo zbog konstituiranja nove države „troimenog naroda” Slovenaca, Hrvata i Srba te priznaje Narodno vijeće kao tijelo koje obnaša političku vlast.¹¹⁵ Marčelić je s predstavnicima svećenstva 1. studenog posjetio predsjednika Mjesnoga odbora Narodnoga vijeća Peru Čingriju, izražavajući lojalnost Crkve Narodnom vijeću.¹¹⁶

Kotorski biskup Uccellini održao je 3. studenog svečanu misu u katedrali „prigodom sretnog postignuća svoje slobodne i neodvisne države *Jugoslavije*”, nakon čega je pjevana himna *Lijepa naša*. Isto je odredio da se učini i u svim crkvama Kotorske biskupije.¹¹⁷

Samo tri dana nakon što je biskupima svoje metropolije uputio pismo o potrebi zajedničkoga istupa zbog novih političkih prilika, Pulišić je uputio opširno pismo Državnom tajništvu Svete Stolice. U njemu osuđuje Carića, koji se obratio kleru pismom o potrebi podvrgavanja Narodnom vijeću kao novom političko-predstavničkom tijelu. Za Pulišića je Narodno vijeće institucija koja je osnovana da bi umanjila važnost¹¹⁸ legitimne vlade (misli na Namjesništvo – pokrajinsku vladu u Zadru). Carićevo pismo na taj je način omalovažilo i učinilo ništavnim njegov poziv za zajedničko pismo dalmatinskih biskupa u kojem bi pozvali kler neka utječe na narod da bi prosvjedovali protiv „prevratničkih tribuna” koji se nezasluženo hoće prikazati narodnim predstavnicima. Kao inspiratora Carićeva pisma Pulišić je prokazao njegova ujaka Jurja Biankinija, urednika *Narodnoga lista* i zastupnika u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću. Optužujući ga da je pismo objavio bez savjetovanja s drugim biskupima, Pulišić je rekao da je motiv Carićeva pisma bilo njegovo častohleplje i želja za popularnošću među liberalima, neprijateljima Monarhije i Crkve, čime je otvoreno pristao uz jugoslavenske prevratničke namjere.¹¹⁹

Svi su biskupi, dakle, osim Pulišića pozdravili osnivanje Države SHS već prvih dana nakon propasti Austro-Ugarske. Njihova šutnja i neutralnost prema političkim pitanjima tijekom rata mogu se pripisati s jedne strane solidarnosti (i poslušnosti) prema metropolitu Pulišiću, a s druge strane biskupi su zasigurno bili uvjereni da će Monarhija preživjeti rat u bilo kojem obliku, stoga

¹¹⁵ Arhiv Dubrovačke biskupije, Spisi biskupā, Opći spisi biskupa Josipa Marčelića, Proglasi, „Proglas svećenstvu i puku”. Proglas je objavila i *Hrvatska kruna* 23. studenog 1918., „Pastirska kolorednica presvietlog dubrovačkog biskupa”.

¹¹⁶ „Presvij. dubrovački Biskup i Svećenstvo za ‘Narodno Vijeće’”, *Prava Crvena Hrvatska*, 2. 11. 1918.; „Izjava Narodnom Vijeću”, *List dubrovačke biskupije*, br. 10-11/1918.

¹¹⁷ „Službeni dio. Za kotorsku biskupiju, Iz kotorske biskupije”, *List dubrovačke biskupije*, br. 10-11/1918.

¹¹⁸ Pulišić ovdje upotrebljava pojam *contraltare*, koji označava pothvat ili instituciju koja je osnovana upravo da bi umanjila važnost druge institucije. Treccani. Enciclopedia Italiana.

¹¹⁹ ASV, Segreteria di Stato, Parte Moderna, 1918, rubr. 283, fasc. 6, Pulišić u pismu Federicu Tedeschiniju, zamjeniku državnoga tajnika Svete Stolice, 28. listopada 1918.

tada nisu davali potporu političkim opcijama s nacionalnim predznakom. Tek osnivanjem narodnih vijeća i pred očitom propašću Monarhije biskupi naglo i stubokom mijenjaju politička stajališta: prihvaćaju novu političku stvarnost – nestanak Austro-Ugarske Monarhije i uspostavu Države SHS.

Zaključak

Biskupi dalmatinske crkvene pokrajine na čelu s nadbiskupom i metropolitom Vinkom Pulišićem tijekom Prvoga svjetskog rata čvrsto su i lojalno stajali uz habsburšku kuću i Monarhiju, držeći ih najvećim zaštitnikom katoličanstva u Europi te jamcem mira i političke stabilnosti. Takva stajališta gajili su, uostalom, i prije rata. Ona su bila utemeljena na zavidnom društvenom položaju koji je Katolička crkva uživala u Habsburškoj Monarhiji. K tomu, posebnu joj je zaštitu osiguravao upravo sâm car Franjo Josip I. Stoga su biskupi objavu rata Austro-Ugarske Srbiji i početak ratnih sukoba popratili mnogim crkvenim obredima kojima je nakana bila *pobjeda našeg oružja*, završetak sukoba i osiguranje mira. Ubojstvo prijestolonasljedničkoga para u Sarajevu samo ih je dodatno učvrstilo u uvjerenju – koje su javno deklarirali – da je car bio prisiljen objaviti rat i krenuti u ratni pohod na Srbiju. Tijekom cijeloga rata biskupi su u svojim pismima, okružnicama i poslanicama svećenstvu i vjernicima jasno isticali da krivnja za pokretanje rata leži isključivo na neprijateljima Monarhije te pritom samoga cara ekskulpirali od svake odgovornosti. U tome se posebno isticao splitski biskup Antun Gjivoje, za koga je car bio „knez mira” kojega su „teški razlozi i nesnosljive prilike” prisilile na objavu rata (u okružnici iz kolovoza 1914.). Drugi su biskupi ipak bili umjereniji u obrani samoga cara i Monarhije, ali svi su stajali na liniji *pravednoga rata* koji Austrija vodi protiv svojih neprijatelja.

Tijekom rata dalmatinski je episkopat sa svojim klerom vrlo aktivno djelovao na humanitarnom i karitativnom polju: bilo u organizaciji pojedinih biskupija, bilo u akcijama koje su poduzimale pokrajinske ili lokalne vlasti. Štoviše, Crkva je bila glavna, a ponegdje i jedina institucija koja je državi služila za provođenje humanitarnih akcija. Nerijetko je Crkva organizirala i vlastiti dobrotvorni rad. Preko župa organizirano je prikupljanje pomoći za ranjenike, za njihove obitelji te za obitelji poginulih vojnika. Crkva je također sudjelovala u organiziranju pomoći siromašnim obiteljima kada je nastupila oskudica hrane i životnih potrepaština, a biskupi su doprinosili i vlastitim milodarima.

Osim rada na dobrotvornom polju Crkva je propagirala potpisivanje tzv. ratnoga zajma, kojim su pojedinci i ustanove uz određenu dobit davali državi novac za ratne potrebe.

Obnova političkoga života i donošenje Svibanjske deklaracije jugoslavenškoga zastupničkoga kluba u Carevinskom vijeću (1917.) nisu mogli mimoći crkvene strukture u Dalmaciji. Svećenstvo srednje i sjeverne Dalmacije masovno je prihvatilo i podržalo Deklaraciju („deklaracijski pokret”), oduševljavajući

se političkim programom koji je išao u pravcu reformiranja političkoga okvira Monarhije. Za razliku od njih, dubrovačko i kotorsko svećenstvo nije javnim izjavama zauzimalo stav o Deklaraciji. Međutim, zasigurno su pristajali uz pravaške ideje koje su propagirane u novinama *Prava Crvena Hrvatska* na čelu s kanonikom Antunom Liepopilijem.

Za razliku od većine svojega svećenstva, ali i (nad)biskupa iz drugih hrvatskih, bosanskih, hercegovačkih i slovenskih krajeva, dalmatinski biskupi nisu javno iznosili svoje stavove o Deklaraciji. Politička gibanja i naznake preuređenja Monarhije, koje je davao i sâm car Karlo, nisu im bili dovoljan oslonac da iznesu vlastita politička gledišta koja bi se kosila sa starim državno-političkim uređenjem iz vremena Franje Josipa I. Međutim, propast Monarhije vrlo je brzo otkrila njihova intimna politička uvjerenja: dalmatinski biskupi zdušno su pozdravili osnivanje Države Slovenaca, Hrvata i Srba, a potom i ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom. Jedino je zadarski nadbiskup Vinko Pulišić s nepovjerenjem i strahom za budućnost Crkve dočekao osnivanje narodnih vijeća i uopće nove političke okolnosti. Kao uvjereni austrofil, ni tada ni do svoje smrti (1936.) nije prežalio propast Austro-Ugarske Monarhije, toliko da je izjavio da mu ne bi bilo žao vlastitih 45.000 kruna koje je uložio u ratni zajam samo da je Monarhija opstala (u pismu Ivanu Miriću 1923.). Dok su drugi dalmatinski biskupi u *jugoslavenskom okupljanju* vidjeli ostvarenje narodnih težnji, Pulišić je bio uvjeren da novo državno uređenje neće biti na korist Crkve. Posebno se bojao ujedinjenja sa Srbijom – dojučerašnjim neprijateljem Austrije, ponajprije radi dominacije pravoslavlja u novoj državi.

Za razliku od Pulišića, najveći pobornik jugoslavenskoga ujedinjenja 1918. bio je splitski biskup Juraj Carić. Svojim angažmanom na političkom polju isticao se među dalmatinskim biskupima. Na Pariškoj mirovnoj konferenciji angažirao se u lobiranju za rješenje *jadranskoga pitanja* u korist Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, a protiv talijanskih reparacija dogovorenih sa saveznicima prilikom ulaska u rat (Londonski ugovor 1915.). Pulišić je s negodovanjem pratio Carićev politički angažman, ali je poslije i sam, u okolnostima talijanske okupacije, prihvatio jugoslavensko rješenje *jadranskoga pitanja* – koliko god je više simpatija gajio prema Italiji nego prema Srbiji.

Arhivski izvori

Archivio Storico Segreteria di Stato [Povijesni arhiv Državnog tajništva Svete Stolice], fond Affari Ecclesiastici Straordinari, Austro-Ungheria [Izvanredni crkveni poslovi, Austro-Ugarska].

Arhiv Dubrovačke biskupije, Spisi biskupā.

ASV, Segreteria di Stato: Archivio Segreto Vaticano [Tajni vatikanski arhiv], fond Segreteria di Stato [Državno tajništvo].

ASV, Nomine vescovi: Archivio Segreto Vaticano [Tajni vatikanski arhiv], fond Nomine vescovi [Imenovanja biskupa].

Biskupski arhiv u Šibeniku, Šibenska biskupija, biskupska kurija.

HR-AZDN-16/1: Hrvatska, Arhiv Zadarske nadbiskupije, Zadar, fond 16/1, Presidijalni i povjerljivi spisi.

HR-AZDN-16/2-OSZN: Hrvatska, Arhiv Zadarske nadbiskupije, Zadar, fond 16/2, Opći spisi Zadarske nadbiskupije.

HR-AZDN-40: Hrvatska, Arhiv Zadarske nadbiskupije, Zadar, fond 40, Osobni fond Vinko Pulišić.

HR-AZDN: Hrvatska, Arhiv Zadarske nadbiskupije, Zadar, svežanj naslovljen „Dopisivanje biskupa D. Dvornika sa biskupima i općinama u Dalmaciji u vezi glagoljice od 1900. do 1910. g.”

Nadbiskupijski arhiv Split, Presidijalni spisi (1911. – 1924.).

Župni arhiv u Komiži, gradivo za razdoblje od 1914. do 1918. godine.

Objavljeni izvori i tisak

Dan (Split), 1917.

Folium Dioecesanum Curiae archiepiscopalis Jadrensis et Curiae episcopalis Sibenicensis (Zadar), 1914-1917.

Hrvatska kruna (Zadar), 1917-1918.

Hrvatska misao (Šibenik), 1914.

Hrvatska rieč (Šibenik), 1912.

Jadranski dnevnik (Split), 1934.

List biskupije Splitske i Makarske (Split), 1914-1918, 1921.

List dubrovačke biskupije. Službeno glasilo i za biskupije Kotorsku i Hvarsku (Dubrovnik), 1914, 1916-1918, 1928, 1937.

Narodna straža (Šibenik).

Narodni list (Zadar), 1915-1918.

Novo doba (Split), 1918, 1928.

Prava Crvena Hrvatska (Dubrovnik), 1917-1918.

ŠIŠIĆ, Ferdo. *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.* Zagreb, 1920.

Literatura

BIANCHI, Carlo Federico. *Zara cristiana*, sv. I. Zadar, 1877.

BRACANOVIĆ, Joško. „Hvarski biskup Jordan Zaninović (1903. – 1917.)”. *Croatia Christiana Periodica* 35 (2011), br. 67: 169-180.

BRACANOVIĆ, Joško. „Luka Papafava – šibenski (1912. – 1918.) i hvarski biskup (1918. – 1925.)”. *Croatia Christiana Periodica* 37 (2013), br. 71: 145-154.

BRALIĆ, Ante. „Vinko Pulišić, nadbiskup zadarski i metropolita dalmatinski (1853. – 1936.)”. U: *Olib – otok, selo i ljudi*, ur. Lovro Ivin. Zagreb; Olib: Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja”; Mjesni odbor Oliba, 2009, 245-252.

ĆOSIĆ, Stjepan. „Crkveni preustroj i državna uprava u Dalmaciji 1828. godine”. U: *Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve*, sv. II, ur. Livio Marijan. Zadar: Zadarska nadbiskupija, 2013, 73-78.

GMAJNER, Ivan. *Suvremeni hrvatski pokret za narodno ujedinjenje*. Ženeva, 1918.

GRIJAK, Zoran. *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.

GVERIĆ, Ante. „Crkva i politika kroz službu zadarskog nadbiskupa Vinka Pulišića (1910.-1922.)”. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, 2016.

GVERIĆ, Ante. „Hrvatsko-talijanski odnosi u Zadru u vrijeme raspada Austro-Ugarske Monarhije i talijanske okupacije (1918. – 1920.)”. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* (2017), br. 59: 437-466.

GVERIĆ, Ante. *Zadar 1918*. Katalog izložbe. Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2018.

Jeruzalemska Biblija. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de Jérusalem”, ur. Adalbert Rebić, Jerko Fućak i Bonaventura Duda. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1994.

HULJEV, Ivica. *Crkva sv. Magdalene i biskup Juraj Carić – o 100. obljetnici posvete župne crkve*. Svirče: Župa sv. Marije Magdalene, 2014.

JURIŠIĆ, Karlo. „Bula pape Lava XII *Mjesto bl. Petra* i Crkva u Hrvatskoj danas (O 140. obljetnici objave i provedbe iste bule: 1828/30-1968/70)”. *Kačić. Zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja 3* (1970): 101-127.

KAPITANOVIĆ, Vicko. „Dokidanje biskupija na hrvatskoj obali 1828. godine”. *Kačić. Zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja 25* (1993): 135-140.

KOVAČIĆ, Slavko. „Zadarska nadbiskupija u preustroju dalmatinskih biskupija (od početka pripreme bule *Locum Beati Petri* iz godine 1828. do njezine provedbe 1830.)”. U: *Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve*, sv. II, ur. Livio Marijan. Zadar: Zadarska nadbiskupija, 2013, 31-64.

MATIJEVIĆ, Zlatko. „Od Svibanjske deklaracije do Izjave nadbiskupa Stadlera – dva viđenja rješenja južnoslavenskog pitanja (1917.)”. U: *Josip Stadler. Život i djelo*, ur. Pavo Jurišić. Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija, 1999, 273-282.

OSTOJIĆ, Ivan. „Centralno bogoslovno sjemenište za Dalmaciju”. *Crkva u svijetu 4* (1969), br. 5-6: 387-403.

ROTH, Joseph. *Radetzky marš*. Zaprešić: Fraktura, 2014.

SCOTTÀ, Antonio. *I territori del confine orientale italiano nelle lettere dei vescovi alla Santa Sede 1918-1922*. Trieste: Edizioni Lint Trieste, 1994.

Treccani. Enciclopedia Italiana. Pristup ostvaren 29. 5. 2019. <http://treccani.it/vocabolario/contraltare/>.

VIDOVIĆ, Mile. „Šibenski biskupi u razdoblju habsburške vlasti u Dalmaciji”. U: *Sedam stoljeća Šibenske biskupije. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998.*, ur. Josip Ćuzela i dr. Šibenik: Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić”, 2001, 399-417.

Vrhbosanska nadbiskupija, Prvostolni kaptol. Pristup ostvaren 2. 5. 2014. <http://vrhbosanska-nadbiskupija.org/wordpress/ustrojstvo/prvostolni-kaptol/>.

ŽIVOJINOVIĆ, Dragoljub. „Splitski biskup dr. Juraj Carić i borba protiv italijanske politike u Dalmaciji 1918-1919.”. *Istorijski glasnik* (1966), br. 2-3: 45-168.

ŽIVOJINOVIĆ, Dragoljub. *Vatikan, Srbija i stvaranje jugoslovenske države 1914-1920*. Beograd: Nolit, 1980.

SUMMARY

The Dalmatian Episcopate and World War I

This work first presents and analyses the ecclesiastical situation on the eve of World War I in the Austrian province of Dalmatia, where the Catholic Church was organised within the frame of the Zadar ecclesiastical province, which encompassed the Archdiocese of Zadar as well as the Dioceses of Šibenik, Split, Hvar, Dubrovnik, and Kotor. The relationship between Church and State based on the tenets of enlightened absolutism allowed the Church unrestricted activity, while the State in turn enjoyed the support of the Church. The Habsburg Monarchy, the largest Catholic state in Europe and embodied in the person of the emperor, was the strongest supporter and protector of Catholicism in Europe.

Based on archival sources and the contemporaneous press, this paper presents the activities of Dalmatian bishops during World War I in view of their stance towards the Habsburg Monarchy and its war effort. The humanitarian and charity contribution of the Church in Dalmatia to a society afflicted by wartime adversities is also shown, as is its role in supporting the Monarchy and the emperor, expressed through various religious rites whose goal – apart from religious intentions – was to raise wartime morale and show uncompromising loyalty to the authorities.

In the context of the political events of the last two years of the war (from the May Declaration of 1917 to the end of the war), the stances of priests and bishops towards political issues are analysed; significant differences in views have been detected. While the clergy expressed its clear support to the Croatian national political programme as set down in the May Declaration already in 1917, Dalmatian bishops did not make any public statements regarding this issue until the end of the war. Dalmatian metropolitan and Zadar archbishop Vinko Puljišić condemned the politics of national emancipation and was convinced that the political framework of Austria-Hungary offered the only guarantee of stability and prosperity. In contrast, the remaining Dalmatian bishops accepted the idea of national self-determination on the eve of the Monarchy's collapse, and embraced the State of Slovenes, Croats and Serbs, and later the unification with the Kingdom of Serbia.

Key words: World War I; Austro-Hungarian Monarchy; Dalmatia; Dalmatian bishops; religious rites; loyalty to the authorities.